

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat

Herczegh Géza

Egypártrendszer – több párttal

Van egypártrendszer és van többpártrendszer. Ami az egypártrendszert illeti, az kétféle lehet: olyan, amelyben csupán egyetlen párt létezik és olyan, amelyben több is. Ez az első hallásra nyilván önellentmondásnak tűnik, de bizonyos feltételek esetén az utóbbit is joggal az egypártrendszerek közé sorolhatjuk. Az ilyen „több pártos” egypártrendszerek jellemző vonása ugyanis, hogy a létező és működő pártok közül mindössze egyetlen egynek van reális lehetősége a kormányzásra, míg a többit a politikai viszonyok örökös ellenzékiiségre kárhoztatják. Ezt persze nem az alkotmány írja elő, nem is valamilyen törvény, de az a bizonyos „hegemon” párt olyan hatalommal rendelkezik, mely minden választást eleve lefutottá tesz, hol legfeljebb arról van szó, hogy az ellenzéki pártocskák közül melyik jut eggyel több, vagy kevesebb mandátumhoz és ennek megfelelően melyikük támadja nagyobb vagy kisebb hangerővel a kormányt, de mindig a pálya széléről, mert labdába igazán egyikük sem rúghat.

Nem akarom elmosni az „egy pártos” és a „több pártos” egypártrendszerek közötti különbséget – a legális ellenzék pusztá létezése fontos szerepet tölthet be a kormányzás ellenőrzése terén –, de az igazi választóvonal mégsem ott húzódik, hogy vajon az országban egy vagy több párt működik-e? *A többpártrendszer lényege ugyanis a „politikai váltógazdaság”, az, hogy a pártok időről-időre váltják egymást a hatalom gyakorlásában.* A pártok versengésére épülő parlamentarizmus előnye nem abban áll, hogy minden választó megtalálja a jelöltek között a politikai meggyőződésének megfelelőt, akivel azonosulni tud, és akik összességükben épp ezért alkalmasak arra, hogy a választók – a „nép” – akaratát kifejezzék.

A választók jelentős része inkább megszokásból, mint meggyőződésből szavaz egy-egy párt jelöltjére, amelyeknek választási gépezetével szemben a „független” pártönkívülieknek nincs sok esélyük. A szavazópolgár döntését bonyolult mesterkedések befolyásolják és nem egyszer az a meggondolás, hogy miután saját irányzatának nincs kilátása sikerre, „hasznosan” kell szavaznia olyan valakire, aki elűtheti a legveszélyesebbnek tartott jelöltet a győzelemtől. A választás eredménye tehát általános, titkos és egyenlő választójog esetén is csak hozzávetőlegesen, pontatlanul fejezi ki a nép akaratát és még inkább áll ez a parlamentek tényleges működésére.

A különböző pártok versengéséből adódó választási lehetőségnek mégis óriási jelentősége van, mert *az állam vezetésének, a politikai irányításnak oly fontos, folyamatos megújulását biztosítja.* Ha a kormánypárt a választás során vereséget szenved és a kormány tagjai az addigi ellenzék soraiból kerülnek ki, a megújulás szinte teljesnek mondható, de még a kormánypárt győzelme esetén is részleges megújulásra kerül sor, mert a politikailag elhasználdott, népszerűtlenné vált, botrányokba keveredett személyek kibuknak, vagy saját pártjuk – győzelmének biztosítása érdekében – eleve háttérbe szorítja őket. Nincs szükség a vesztesek elítélésére, bebörtönzésére, száműzésére, csupán parkoló pályára kerülnek, hogy négy vagy öt év múlva újból megkíséreljék a visszatérést a vezetésbe.

A vezetésnek ez az intézményes megújulása a modern parlamentarizmusban megtestesülő politikai pluralizmus legfőbb gyakorlati értéke. A vezetőknek menniük kell, ha tisztségük betöltésére alkalmatlanokká válnak, menniük kell, ha döntéseik az átlagosnál nagyobb mértékben bizonyulnak téveseknek, menniük kell, ha az agyérelmeszedés tüneteit mások is észreveszik rajtuk. Mennek is, de csak akkor, ha ott áll velük szemben a többséggel ren-

delkező másik párt (vagy más pártok koalíciója), mely évek óta él a hatalom árnyékában és kellően felkészült, megfelelő szakismeretekkel és politikai tapasztalatokkal rendelkező egyéneket állíthat a minisztériumok élére. Ha ilyen váltás nincs, elmarad a politikai vezetés megújulása, mely fokozatosan elveszti népével a kapcsolatot, nem tart lépést a változó igényekkel és az ugyancsak változó környezettel, sőt *nemcsak maga marad el, de országát is maradiságra kárhoztatja*. Ebben az esetben bizony egypártrendszerrel van dolgunk, akárhány is legyen az országban, sőt a sok kis párt – az ellenzék szétforgácsolása – éppenséggel a „hegemon” párt taktikája a hatalom megtartására és hogy ezt megteheti, az a parlamentarizmus kezdetleges, fejletlen formájának, esetleg éppenséggel gyermekbetegségének a tünete.

Ez a többpártos egypártrendszer nem magyar társadalom – jónéhány országban alkalmazták, sőt alkalmazták ma is –, de bizonyos, hogy bőségesen volt benne részünk, mielőtt az „igazi” egypártrendszert megismertük volna. 1867 és 1918 között a kormánypárt – egyetlen kivételtől eltekintve – minden választáson győzött, 1906–1910 négy esztendejét nem számítva mindvégig – igaz, más néven ugyanaz a párt volt uralmon. Először – még 1861-ben – Felirati vagy *Deákpárt* néven szerveződött meg, hogy az ún. balközéppel való egyesülés után mint *Szabadelvű-párt* működjön 1905-ig a 67-es kiegyezés fenntartásának programjával. Az ellenzéki pártok koalíciójának sikertelen éveit után a Szabadelvű pártot szervezte újjá Tisza István *Munkapárt* néven, amelynek egészen az 1918-as összemocsulásig biztos többsége – 258 mandátuma – volt a parlamentben.

A számok beszédesek. 1869-ben a parlament 409 mandátumából a Deák-párt 246-ot mondhatott a magáénak, a többi három csoportosulás között oszlott meg, amelyek közül a legnagyobbaknak – a már említett balközépnek – csupán 105 mandátuma volt. Hasonló helyzetet találunk 1872-ben is, míg a fúzió után – 1875-ben – a most már szabadelvűnek nevezett kormánypárt 332 főnyi biztos többséggel rendelkezett. Ez a többség a 413 fős parlamentben 1878-ban 239-re, 1881-ben 235-re csökkent és nagyjából ez maradt az arány az egymást követő választásokon – az 1896. évit nem számítva, amikor a többség ismét magasra ugrott.¹ A szűkkörű választójog, a választókerületek aránytalan beosztása (volt választókerület 200-nál kevesebb és 7000-nél több választásra jogosulttal) és az ún. nyílt szavazás az állam hatalmát rendszeresen igénybe vevő kormánypárt számára szinte korlátlan lehetőséget biztosított a választások kimenetelének meghatározására. Amennyiben az eredmények változtak, nem a választók politikai felfogása módosult, hanem a kormányzat nyúlt nagyobb vagy kisebb mértékben az erőszak és az illetéktelen befolyásolás eszkö-

zeihez. A jellemző esetekből Mikszáth olvasói könnyen összegyűjthetnek egy csokorra valót. Az 1905-ös választást sem az ellenzék nyerte meg, hanem a kormánypárt vesztette el oly módon, hogy az elmélyülő belpolitikai válság következményeként belső összetartó ereje megszűnt, nem tudott – nem mert – a régi recept szerint élni és visszaélni a hatalmával.²

Nem vizsgálom, milyen politikai és társadalmi tényezők, milyen megoldatlan problémák torzították el a magyar parlamentarizmust a fejlődésképtelen egypártrendszer irányába. Csupán a zsákutcát, a politikai fejlődés végzetes megrekedését konstatálhattam, amelynek válságos helyzetben csak forradalom lehetett a következménye, a politikai váltogazdaság hiányának pedig az, hogy 1918 őszén nem volt nálunk olyan párt, vagy mozgalom, mely a nagy lelkesedéssel fogadott új eszméket a kormányzás, az igazgatás és a nemzetközi kapcsolatok intézése terén kellő jártassággal párosíthatta volna. Hol és mikor szerezhettek volna az őszirózsás forradalom politikusai olyan nemzetközi tapasztalatokat, amelyeknek a révén megkülönböztethették volna az Antant tényleges hadicéljait a propagandaszólamoktól? A Magyar Nemzeti Tanács 1918. október 25-én közzétett programja úgy szólt, hogy a „wilsoni elvek Magyarország területi integritását ... a legbiztosabb alapokra helyezik...”, ami Lansingnak, az USA külügyi államtitkárának október 18-i jegyzéke után indokolatlan optimizmusról és egyúttal nagy tájékozatlanságról tanúskodott. Nem a wilsoni elvek alkalmazásáról, hanem a Magyarországgal szemben emelt területi igények kielégítéséről volt szó és ezeket ismerve az integritás megőrzésében bízni és a közvéleményben eziránt illúziókat kelteni, súlyos hibának bizonyult, amit azután a politikai tapasztalatok hiányából adódóan, további hibák és tévedések sora követett.

1920 után a politikai rendszer betegsége súlyosbodott és vele együtt a betegség tünetei még élesebb formában mutatkoztak meg. A csökkent létszámú képviselőházban a kormánypárt többsége ugyanis még nagyobb volt, mint 1867 és 1918 között. Az 1920. évi választások során ugyan két azonos súlycsoportba tartozó párt került az élre, a 91 mandátummal rendelkező Kisgazdapárt és a 72 mandátumos Keresztény Nemzeti Egyesülés, amelyek azonban nemsokára fuzionáltak és miután a szociáldemokrata párt az ellenforradalmi túlkapások miatt nem indult, a választók számára nem kínálkozott igazi alternatíva. A többi pártocskának, ha akadt is közöttük ellenzéki formáció, nem volt jelentősége.

Az 1922-es választásokon a parlament 243 helyéből a „Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt” – röviden: az Egységes párt – 137-et szerzett. A fennmaradó 106 mandátumon tizenegy (!) formáció osztozott, köztük a legjelentősebb a szociáldemokrata párt volt 24

¹ A kiadványok sokszor eltérő adatokat tartalmaznak – egyesek pártállása (vagy pártonkivülisége) nem volt mindig egyértelmű –, az arányokat azonban feltétlenül helyesen tükrözik, és a lényegen mit sem változtatna, ha kiderülne, hogy a kormánypártnak az adott ciklusban kettővel több, vagy hárommal kevesebb képviselője volt.

² Csak 159 helyet szerzett az egyesült ellenzék 231 mandátumával szemben, amelynek többsége az átlépő képviselőkkel tovább növekedett.

mandátummal, vagyis az Egységes párt képviselőinek még az egyötödét sem érte el. Hogy ebben milyen része volt a választójog szűkítésének és a nyílt szavazás újbóli bevezetésének falun, arra most sem térek ki. Csak arra utalok, hogy az 1926-os választások során az Egységes Párt súlya tovább növekedett. 245 képviselő közül 171 került a párt listáján a parlamentbe. 1931-ben ez a szám valamelyest csökkent – csak 155 –, majd 1935-ben „Nemzeti Egység Pártja” néven 167 mandátumnak volt birtokosa. 1939-ben már „Magyar Élet Pártjának” nevezték és a 260-ból 178 képviselői helyet mondhatott a magáénak. Az ellenzék – a jobb és baloldalon egyaránt – teljesen felaprózódott, tíznél több csoportot alkotott és közülük a legnagyobb sem érte el a kormánypárt képviselőinek egyhatodát.³

Ilyen körülmények és ilyen feltételek mellett a kormánypárt nem veszhette el, az ellenzék pedig nem nyerhette meg a választásokat. Bármilyen hibákat követtek is el miniszterei, a kormánypárt hatalmon maradt, az ellenzéki csoportok pedig ellenzékben. Politikai váltógazdaság éppúgy nem volt, mint a két Tisza idején és hiába ültek tíz különböző párt képviselői a „Tisztelt Ház” pad-soraiban, ez bizony afféle „szemérmes”, pluralista fügefalevéllel leplezett egypártrendszer volt és maradt mindvégig.

Az ellenzék nem készülhetett fel a hatalom gyakorlására és amikor a kormánypárt politikájának teljes csődje bekövetkezett, a ránk zúduló katasztrófának nem az elhárítására, de még a mérséklésére, sőt a felmérésére se nagyon futotta. Csak egyetlen példa: a szárszói konferencia jegyzőkönyvében négy későbbi miniszter – Erdei Ferenc, Veres Péter, Darvas József, Dobi István – előadását, ill. felszólalását olvashatjuk, megjelent ott – tudjuk – Nagy Ferenc és Kovács Béla is, de senki, aki nemzetközi helyzetünk felvázolására vállalkozott volna! A politikai légkör nem tette lehetővé? Nem engedte a cenzúra vagy inkább a résztvevők indokolt óvatossága volt a hallgatás oka? Esztleg az, hogy a megjelentek között a nemzetközi kapcsolatoknak, a külpolitikának nem akadt szakértője?

Nem vállalkozom e kérdések megválaszolására, amelyek egyébként is túlnőnek e rövid cikk tulajdonképeni tárgyán, mindössze azt hangsúlyozom, hogy a politikai pluralizmus olyan pártok, szervezetek létezését és működését jelenti, amelyek különböző, de egyaránt járható utakat jelölnek és amelyek kellő ismeretekkel és megfelelő személyi állománnyal (nem akarom használni

a „káderek” szót) rendelkeznek ahhoz, hogy ezeken az utakon haladni és másokat is vezetni tudjanak. Olyan politikai légkört jelent, amelyben nem minősül érdemnek, hőstettnek a hatalom minden eszközzel – például választási csalás árán – való megszerzése és megtartása, olyan felfogást, amely nem tekinti áruulásnak, ha az addig uralmon levő párt a választások eredményét elfogadva átadja helyét a másoknak. Ehhez igazi többpártrendszer kell!

Könnyen lehetséges, hogy a magyar politikai életnek a több pártos egypártrendszerben megnyilvánuló régi betegsége újból jelentkezik és újból megakadályozza Európához való felzárkózásunkat. Egyetlen párt négy évtizedes kizárólagos uralma után az új vagy néha nagyon is régi politikai formációk tömeges felbukkanása szükségyszerű, elkerülhetetlen jelenség, épp úgy, mint az egymástól való sürgős elhatárolódás igénye, vagy a nemzedéki ellentétek. A politikai paletta túlzott tarkasága, az erők szétforgácsolódása azonban – remélhetőleg – átmeneti, múlt tünet csupán. *A különböző alternatív csoportok ugyanis csak akkor jelenthetnek igazi alternatívát, ha a mai magyar társadalomban kirajzolódó erővonalaknak megfelelően és széleskörű támogatásra találó programok alapján olyan nagyobb politikai formációvá vagy formációkká integrálódnak, amely vagy amelyek képesek a kormányzás felelősségének vállalására és az ezzel együtt járó gyakorlati teendők ellátására.*

Nyilvánvaló, hogy ehhez hosszabb időre van szükség. A pártoknak meg kell alakulniuk ahhoz, hogy integrálódhassanak és az ilyen integráció révén létrejövő „nagy” pártnak ki kell alakítania a maga vezérkarát, mely adott esetben az MSZMP-től a stafétabotot átveszi. Más szerencsésebb nemzeteknek nem kevés időt adott a sors ahhoz, hogy politikai rendszerüket kialakíthassák és működésképesse tegyék. Az angolok parlamentjük történetét a XIII. századi Simon de Monfort-tal szokták kezdeni, akitől rettentően hosszú út vezetett a tory és a whig párt megjelenéséig. A franciák jónéhány forradalmat csináltak végig – és több mint fél tucat alkotmányt fogyasztottak el – míg rendszerük végül funkcionálni kezdett. Nekünk 1848-49-ben, 1918-ban és 1945-ben csupán néhány hónapunk volt a kísérletezésre. A nemzetközi erőviszonyok rövidesen eldöntötték helyzetünk alakulását, olyan szervezeti strukturát kényszerítve ránk, amelyek közül hosszabb távon egyik sem bizonyult működésképesnek. Vajon most elegendő időnk lesz?

³ Amihez azt is hozzá kell tenni, hogy a kormánypárt nyomásztó túlsúlya és az antidemokratikus választási rendszer ez alkalommal a hitleri kormányzat által erőteljesen támogatott szélsőjobb – a „nyilasok” – ellen hatott, amelynek előretörése nagyobb volt, mint amekkorának a képviselői mandátumok száma mutatja.